

Hledání volného času

K SVĚTOVÉMU KONGRESU INSEA
V SÈVRES 1975

Napadlo nás parafrázovat v nadpise známé Proustovo dílo snad nejen proto, že světový kongres INSEA se odehrával ve Francii, ale spíš proto, že nabídl srovnání mezi časem ztraceným (o němž hovoří Proust) a volným (o němž se hovořilo na kongresu); hlavně se nám však zdálo, že se takto dá vyjádřit zvláštní atmosféra události, o níž bude dále řeč. Bylo tu totiž — tak jako v Proustově románě — mnoho nedorčeného, dalo se tu mnoho, co by se dalo snad zevně popsat, ale jen těžko zařadit; máloco se tu shodovalo s našimi ustálenými názory na daný okruh pedagogického zájmu.

Náhodný návštěvník, který by přišel mezi 7. — 12. červencem brzo ráno do budov a nádvoří experimentálního lycea v Sèvres u Paříže a nebyl by měl žádnou předchozí informaci o tom, co se tu koná, hádal by možná, že je v místech, odkud má brzo vyjít karnevalový průvod. Všude se tu táhly pruhy barevných papírů, vlály fábory všech barev, zakopávalo se o plechovky s barvami a lepidly; porůznu se tu pitvořily drobné i větší příšerky, k jejichž výrobě bylo použito umělých hmot, odstřížků těch nejmódnějších pařížských textilií, ale také drátků na parkety a podobných užitečných či neužitečných věcí. Stál tu jakýsi monstrózní autobus s průhlednými stěnami, za nimiž toho bylo vidět víc, než si člověk dokázal zapamatovat. Opuštěny tu — na písku nádvoří — civěly obrovské hlavy dvou válečníků, které ještě včera večer trčely na živých tělech, předvádějících jakýsi absurdní souboj doprovázený tklivou Monteverdiho hudbou. Nechyběl ani obrovský vůz plný rekvizit (monumentálních rukou, mečů a štítů), takový nějaký, jaký asi sloužil v antických divadlech a dal se tu upravit do podoby podvozku pro postavu božstva přijíždějícího rozetnout zápletku předváděné tragédie . . .

Teprve po deváté ráno by se byl náš imaginární návštěvník lycea dočkal vysvětlení a poznal by, kde je. To už by do jednotlivých učeben a sálů proudily skupinky kongresistů bavících se všemi jazyky a zřejmě nedočkavých toho, co bude následovat. Neboť jestliže světový kongres INSEA měl za své téma „výtvarnou výchovu a volný čas“ a jestliže takto vytyčený problém pojednávala pomocí všech intelektuálních prostředků celá řada řečníků, pak se tu rovněž bojovalo, přesvědčovalo, působilo anebo alespoň uvádělo do žádoucí atmosféry daleko více způsoby než jen mluveným slovem. V jednotlivých ateliérech se rozdělovali o své praktické zkušenosti nadšení reprezentanti toho či onoho druhu výtvarné činnosti; mohli jste se zdokonalit v batikování, ve filmovém tisku a sítotisku, ve výrobě všelijakých mobilů a dovědět se něco o tom, jak využívat větru při dětských slavnostech, případně jak vyrobit psychedelický klobouk nebo působivou masku. Vedle ateliérů, kde se pracovalo pod vedením některého odborníka, běžely dopoledne, odpoledne i večer filmy ukazující práci dětí nebo děti při práci, či ještě spíše děti užívající tvořivě a nekonvenčně svého volného času. Děti i dospělí — protože volný čas a jeho odpovídající užití je věcí všech. Filmy, o nichž mluvíme, byly většinou natočeny amatérsky, ale byly snad o to víc instruktivní a přesvědčivé. Během celého kongresu pracovaly i „kroužky úvah“, kde se šlo na jádro problému volného času cestou psychologie, sociologie, a dokonce i teologie a kde se ve všech pádech skloňovalo slovo „loisir“ (náš jazyk nemůže tento výraz přeložit jinak než „volný čas“). Mluvílo se o jeho možnostech a nebezpečích, o tom, že dnes představuje ve většině zemí celou třetinu týdenního času, který člověk získává, odečtete-li z daného počtu hodin dobu určenou na výdělečnou práci (nebo práci v domácnosti), na spánek a na tělesné úkony. Otázka volného času je už delší dobu předmětem zájmu mnoha mezinárodních kulturních organizací (mezi nimi je na prvním místě třeba jmenovat UNESCO) a je zcela zákonité, jestliže mezinárodní organizace výtvarných pedagogů (jakou je právě INSEA) se pokusila ze svého hlediska tuto problematiku přezkoumat. Diskutovalo se tu vzrušeně — v pozadí diskusí byla vážná starost, aby volný čas nebyl „stráven“ jakkoliv, aby nebyl zmarňován a zabíjen, aby se nenaplnil jen pasívním „konzumentským“ postojem vůči kultuře, nebo se — což by také nevedlo k ničemu dobrému — nestal útočištěm těch nároků, které klade rozvoj věd a techniky na obecné vzdělání a kterým nelze v čase povinného vyučování vyhovět. Všem diskutujícím se zdálo jasné to, co nejlépe formuloval známý sociolog volného času J. Dumazedier ve svém obsáhlém exposé: že jde o to, aby se i v této závažné „dimenzi“ života formovala lidská osobnost a rostla její sociabilita.

Ukázalo se ovšem, že sám pojem volného času je v té nebo oné zemi (případně i světadílu) chápán velmi různě, že v pedagogickém pojetí věci se zřetelně značí i nestejné chápání smyslu života a představy o tom, co je lidské štěstí. Tyto prvotní otázky filozofické se rychle v debatách měnily v jiné, ve společensko-kritické a někdy i politické. Převládla představa homogenní lidské kultury, která by v jistém smyslu byla i mezinárodní a jež by neparcelovala lidský kolektiv, ale tmelila jej podle jeho organických zájmů.

INSEA 75

l'éducation créatrice et le temps des loisirs

creative education and leisure time

Creativitätserziehung und Freizeit

XXIIe CONGRÈS MONDIAL
XXIInd WORLD CONGRESS

Právě proto, že by to neměla být kultura „oficiální“, čítanková a povinná, a vzhledem k tomu, že by člověk měl žít „v ní“ a ne „pro ni“, bylo by asi nutno zkoumat její vazbu na národní tradici a současný životní sloh a bylo by třeba přizpůsobit její pedagogickou složku (kulturní výchovu) těm vývojovým trendům, které lze už dnes rozeznat a o nichž se nedá pochybovat, že slouží emancipaci člověka, jeho osvobození se od těch zájmů, které jsou sice živé, ale i úzké nebo docela sobecké.

Výtvarné výchově (lze-li ji v daných souvislostech ještě takto, po školsku, nazývat) by tu připadlo místo velmi čestné. Přece však převládá vcelku názor, že ono „výtvarné“ nemá být oddělováno tolik od dalších činností, od mimických, tanečních, hudebních a jiných, tak jako to není ve skutečnosti odděleno v naturelu člověka a v jeho esteticko-výrazové (a ovšem esteticko-konzumační) složce. Činnosti, které výtvarná výchova může nabídnout, by měly být technicky dostupné všem a měly by vyrůstat z celkového záměru (např. slavnost), z co nejširšího tématu a vracet se zas k němu svými výsledky (konkrétními výtvoři — např. maskami, figurínami, celým výtvarným aranžmá dané slavnosti). Tak mínili jedni, zejména ti, kteří měli před očima příklad své země a jejich tradičních karnevalů (např. Brazilci) nebo církevních svátků (Jihoameričané, Afričané, Španělé aj.). Druzí jim namítali, že určitá specializace je vždy nutná, že vyplývá už z technické povahy výtvarných činností i ze vkusové orientace, zkrátka z určité specifiky „výtvarného myšlení“.

Syntéza obou názorů se rýsovala dost zřetelně — jde o to, aby výtvarné činnosti nechápaly svoji motivaci jen vnějšně, nebyly tu jen proto, aby vytvářely obvyklou výzdobu (chtělo by se říci: kulisu), či aby přechod z jedné činnosti (např. výtvarné) k jiné (např. mimické) byl co nejvíc plynulý, případně byl zajištěn v celém plánu mimoškolní výchovy. (Srovnej s tím nynější stav věcí na našich LŠU.) Děti a mládež by se měly umět vyjádřit nejrůznějšími prostředky a jejich občasné (nebo jen částečné) byt' déletrvající soustředění se k jednomu estetickému výrazu, by nemělo být brzdou pro pohotové projevení se v druhém oboru.

Je kupodivu, jak silně působil a jak dobře byl teoreticky předpracován příklad jihoamerických, zejména brazilských řešení. Snad proto, že tu demografické okolnosti byly tolik nápomocny, případně „volaly“ po určitém zásahu. V Brazílii, v zemi obrovských sociálních rozdílů, vzniklo v poslední době osm nových velkoměst zabydlených narychlo lidmi, kteří si z venkova přinesli leccos osobitého, ale kteří dovedou výhod městské civilizace užívat jen zcela pasívně. Hrozí tu nebezpečí, že nad jejich životní praxí vyrostě něco zcela jiného než žádoucí kultura, je třeba se obávat, že zanikne celý ten habitus družného a srdečného venkovanství, který přináší přesídlenci s sebou jako nevědomý vklad do městského života. Pokusy navázat u mladých i starých na tyto dobré základy a zároveň posílit i uvědomělé, aktivní občanství jsou v této veliké zemi zatím jen ojedinělé a realizují se jen díky nevelkému počtu zainteresovaných umělců a pokrokových vychovatelů (bylo příjemné a povzbuzující slyšet hovořit o těchto pokusech paní Barcellos, Novales a jiné brazilské řečnický — většinou ženy).

Ukázalo se, že v Sovětském svazu je otázka volného času z pozic estetické výchovy sledována velmi pečlivě a značně exaktními metodami — naznačil to ve svém referátu (velmi dobře připraveném i přijatém) Boris Jusov. Zároveň se ovšem pracuje na konkrétních pomůckách k využití této nové oblasti humanistického zájmu, jak to ukázala ve svém referátu A. Alexejeva, již šlo především o kultivaci vizuálního vnímání a která mohla publiku ukázat i knižní pomůcky, jež k této kultivaci mají vést.

B. Karlavaris (Jugoslávie) navázal na problematiku, která jej zřejmě zaujala při posledním symposiu pořádaném čs. komitétem INSEA na Hrubé Skále (1973). Převzal jako název své přednášky téma symposia „Hra, studium, tvorba“, ale v jiném pořadí (studium, hra, tvoření) a hledal cestu, jak spojit v dialektickou jednotu zájmy školní i mimoškolní výtvarné výchovy. Přál by si, aby činnost ve výtvarné výchově byla nazírána ze dvou hledisek: socializace a uvedení do kulturního prostředí a ovšem i z hlediska potřeby toto prostředí měnit.

Irena Wojnarová (Polská lidová republika) pojednala o otázkách volného času z hledisek filozofických a historických. Ukázala na hlavní problém — aby totiž volný čas se nestal časem prázdným, nenaplněným. Podtrhla velikou úlohu tvořivosti jako léku proti pasivitě, atrofii citů, lhostejnosti vkusu, tedy proti těm zlům, která mají — podle ní — svůj původ ve výrobním systému a k nimž svou troškou přispívá i vliv komunikačních prostředků svádějících k pasivnímu strávení volného času. Chtěla by, aby se podařilo přemostit antinomií mezi prací a volnou činností a vytvořit takto integrální osobnost, prostou nebezpečí sebeodcizení. Zaujal její příklad z poslední historie sociálního života v Polsku, kdy péče o pracující vedla k tomu, že byla pro ně otevřena všechna rekreační zařízení — mezi nimi i některá zcela přepychová —, ale pracující hledali všechny důvody, aby mohli rekreaci, která jim připadala jako úděsná hromada promarněného času, odmítnout.

Náš referát, přednesený zčásti během diskuse v sekci „volný čas“ (další dvě sekce byly označeny pojmy „hry“ a „slavnosti“), kterou také autor tohoto článku po celou dobu kongresu řídil, byl naplněn zkušenostmi z mimoškolní výtvarné výchovy v ČSSR a zabýval se mimo jiné i souvztažností této sféry s výchovou školní a předškolní. Ve stejné sekci pak přednesli své obsažné referáty Annemarie Müllerová a J. Witzke z NDR. Ačkoliv by nás taková práce těšila, není v našich silách dát dobrý přehled o tak mnohotvárném jednání a činění, která kongres naplňovala. Ostatně byly mnohé závěry a náměty formulovány různými slovy, ale v podstatě obsahovaly shodné myšlenky. Některé uvízly v proklamativní poloze, jiné svědčily o tom, že autor si během práce na svém vystoupení ujasňoval základní pojmy s danou problematikou související. Náš časopis se chce pokusit některé referáty (např. referát B. Jusova) přinést v plném rozsahu, nebo alespoň ve výstižné zkratce.

Bylo už řečeno, že integrující součástí kongresových jednání byla i filmová představení, mezi nimiž se velmi dobře uplatnily i dvě kreační brněnských autorů L. Ochrymčuka a Jana Berana.

O kongresové výstavě, na níž jsme měli také čestný podíl, píše jiný účastník kongresu v jiném čísle našeho časopisu.

Nechceme se zde dotýkat otázek organizačních, které každý kongres velice poznamenávají. Oproti světovému kongresu INSEA v Praze, jenž asi zůstane svým počtem 2 000 účastníků (z toho 1 600 zahraničních) ojedinělý, byl ovšem kongres v Sèvres — se svými necelými pěti sty výtvarnými pedagogy — jen malým podnikem. Byl příznivě soustředěn mimo Paříž, kterou však v odpoledních exkurzích nijak neignoroval. S výjimkou slavnostního otevření a závěrečného valného shromáždění, které se konalo ve velkolepé budově pařížského generálního sekretariátu UNESCO (za přítomnosti vynikajících autorit francouzského života i představitelů generálního sekretariátu), kdy také fungovalo simultánní tlumočení, bylo po všechny ostatní dny jednání atomizováno a znesnadněno nedostatkem tlumočnicků. Přesto lze pochválit prezidenta kongresu paní Aimée Humbert-Parent, která spolu se svým štábem učinila vše, aby kongresové jednání i mimokongresový program měly svůj spád, zajímavost a aby v nich zazněl francouzský esprit.

Přáli bychom si, aby se organizátorům podařilo shrnout výsledky kongresového jednání — bude to nesnadné učinit s náležitou objektivitou k výsledkům diskusí, které často předčily obsah referátů, nebo jej i v mnoha bodech popřely.

Naše čtyřčlenná delegace měla během kongresu (ale už dávno před ním) plné ruce práce. Zračilo se to i v uznání, kterého se jí dostávalo ze strany účastníků i organizátorů. O své poznatky a svou „kořist“ (v podobě vlastních postřehů, poznámek, oficiálních kongresových textů, obrazové dokumentace) se chce rozdělit s co nejširší obcí našich výtvarných pedagogů všemi prostředky, kterými jen to bude možné.

ESTETICKÁ VÝCHOVA

1975—76, č. 3